

BADIIY TARJIMA QILISH MUSHKULOTLARI XUSUSIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10335952>

Mashhura NAZAROVA,

GulDU o'qituvchisi, Guliston, O'zbekiston.

Tel: +998916221922; E-mail: nmashxura@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada badiiy tarjima va tarjima jarayonidagi tarjimon roli haqida fikr yuritiladi. Shu bilan birga nemis yozuvchisi Bruno Apitsning „Qashqirlar changalida“ romanidagi voqelar rivoji va qahramonlar obrazini badiiy tasvir vositalarilarining o'zbek tilida qanday yoritib berilganligi xususida so'z boradi. Tahlil jarayonida tarjimon mahorati va uning asar tarjimasini xuddi asliyatdagidek yoritishga harakat qilganini ayrim jumlar misolida ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, tasviriy vositalar, mahbuslar tili, davr muhiti, tarjimada aks etishi

Аннотация. В статье рассматривается роль переводчика в художественном переводе и переводческом процессе. В то же время на узбекском языке описывается развитие событий и образов персонажей романа немецкого писателя Бруно Апитца «Голый среди волков». Анализ произведения, переведенного непосредственно с немецкого языка, позволяет определить художественный талант переводчика..

Ключевые слова: художественный перевод, изобразительные средства, язык заключенных, среда эпохи, отражение в переводе.

Abstract. The article discusses the role of the translator in the literary translation and the translation process. At the same time, the development of the events and characters' images in the German writer Bruno Apitz's novel "Naked among the wolves" are described in the Uzbek language. The analysis of the work translated directly from the German language allows to determine the artistic talent of the translator.

Key words: literary translation, pictorial means, language of prisoners, environment of the period, reflection in translation

Tarjima millatlar orasida bevosita ma'naviy aloqa qilish qurolidir. Chunki u madaniy boyliklar, kishilarning ko'p asrlik ezgu armonlari, g'oyasi va qarashlari mujassamlangan asarlarni o'zga til sohibi bo'lmish halqqa yetkazadi, halqning ko'ngil daftarini namoyish etadi.

Tarjima haqida soʻz borar ekan, uni chin maʼnodagi sanʼat deb aytishimiz mumkin. Sanʼat boʻlganda ham ulkan mehnat talab qiluvchi mashaqqatlar evaziga erishiladigan sanʼatdir. Bizning fikrimizcha, ham toʻgʻri va chiroyli tarjimagina mukammal va ideal sanʼat asari boʻla oladi. Bunday tarjima yaratishning oʻzi esa chinakam sanʼatdir. Bunday sanʼat tarjimondan toʻgʻri tarjima qilish doirasida chiroyli tarjima etishni va chiroyli tarjima etish doirasida toʻgʻri tarjima qilish mahoratini egallashni talab etadi.

Badiiy tarjima tufayli jahon adabiyotining ingliz, nemis, ispan, rus, qozoq va oʻnlab tillardagi asarlarini oʻzbek tilida oʻqishimiz mumkin. Albatta, bunda mohir tarjimonlarning oʻrni beqiyosdir. Badiiy matnlarni tarjima qilish ayniqsa qiyin jarayondir, chunki buning uchun asl nusxaning mazmuni, muhiti, oʻziga xos xususiyatlarini shunday tushunish va yetkazish kerakki, oʻquvchi muallifning mazmuni, asosiy gʻoyalari, kayfiyati va unga boʻlgan munosabatini tushunolishi kerak. Badiiy asarlardagi qiyinchilik shundaki, barcha tillar oʻziga xosdir va koʻpincha turli tillarda bir xil fikrni ifodalash uchun turli xil til vositalari qoʻllaniladi. Bunday holda, tarjimon oʻz ixtiyorida boʻlgan koʻplab tavsif vositalari yordamida asl matndagi u yoki bu fikrni oʻz fikr doirasidan kelib chiqib almashtirishi mumkin. Qolaversa, badiiy tarjima ijodiy jarayon boʻlib, standart yodlangan texnikalar bilan ishlay olmasiz, har bir ish oʻziga xos yondashuvga muhtojdir. Bunda koʻp narsa tarjimonning oʻziga bogʻliq. Turli odamlar bir xil fikrni turli yoʻllar bilan tarjima qilishlari mumkin, ammo tarjimon oʻz gʻoyalarini tarjimada aks ettirishga haqli emas, chunki asl matnning "berilgan xarakteri" saqlanishi kerak.

Hammaga maʼlumki, tarjima qilinayotgan asar muallifining vatani, tili, xalqining turmush tarzi xaqida maʼlumotga ega boʻlish xar bir tarjimon uchun shart xisoblanadi. A.S. Pushkin tarjimini "adabiyotning eng mushkul boʻlimi" deb bejiz aytmagan. Tarjima tarixiy tushuncha boʻlib, turli tarixiy davrlar unga turli tuman shartlarni qoʻyadi va xaqiqiy adabiyot bilan aloqasini turlicha tushunadi. Tarjimonlar nafaqat asosiy gʻoyani yetkazish, balki asl muhitni, shuningdek, his-tuygʻular va his-tuygʻularni takrorlash uchun zarur boʻlgan asarlarga duch kelganlarida eng katta qiyinchiliklarni boshdan kechiradilar.

Badiiy tarjimini amalga oshirishda ikkita narsadan qochish kerak: soʻzma-soʻz aniq, lekin badiiy jihatdan past va badiiy jihatdan toʻliq, lekin asl tarjimadan uzoq boʻlgan tarjimalar. Nazariy jihatdan bu ikki ekstremalni birlashtirish oson, biroq amalda bu imkonsizligi isbotlandi. Badiiy matnni tarjima qilishda nafaqat matnning aniq maʼnosini, balki badiiy vositalar va vositalarning butun majmuasidan foydalangan holda, maʼlum nutq figuralarini asrab-avaylash, tasvir va hodisalarni jonlantirish, tasviriy muhitni yetkazish zarur. Bundan tashqari, manba matn uslubi, madaniyati va davriga rioya qilish bilan bogʻliq yana bir qiyin nuqta bor. Badiiy

matn tarjimoni o'zi ishlayotgan asarning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishi kerak. Bu turli to'plamli iboralar, maqollar, ko'chimlar va boshqalarga taalluqlidir. Badiiy tarjimaning murakkabligi nutqning uslubiy figuralarini tarjima qilishdadir. Ularning eng keng tarqalganlari: metafora, o'xshatish, epitet. Ular o'z tuzilishida noaniq va deyarli har doim tarjimonlar uchun qiyinchilik tug'diradi. Darhaqiqat, bu barcha badiiy texnikalarning ma'nolari turli tillarda juda o'xshash, lekin ko'pincha asl tildagi ba'zi ifoda uchun maqsadli tilda ekvivalentini topish juda qiyin.

Bruno Apitsning "Qashqirlar changalida" asari har xil troplar va stilistik figuralar bilan to'la. Muallif tomonidan qo'llaniladigan stilistik vositalarni tarjima qilishda tarjima o'zgarishlarining turli xil variantlarini tahlil qilish uchun biz o'zbek tilidagi tarjimani misol qildik. Har qanday badiiy asarda turli semantik yukni ko'tara oladigan sahna tasviriga katta e'tibor beriladi. Ba'zan voqealar sodir bo'lgan joyni geografik jihatdan belgilash, xalq hayoti va atrof muhitini tasvirlash, voqealarning rivojlanish dinamikasini ko'rsatish, qahramonning ichki dunyosi va uning atrofidagi tabiatning tavsifini qarama-qarshi qo'yish, uning psixologik holatini tahlil qilish kerak. Bruno Apitsning "Qashqirlar changalida" hikoyasida voqea Buxenvald kantlagerida, turli millatga mansub asirlar va fashistlar orasida bo'lib o'tadi. Asardagi voqealar shaxslar tasvirini o'qir ekansiz, go'yoki, o'sha muhitni xayolan tasavvur qilasiz va sodir bo'lgan shavqatsizliklardan ba'zan sizda nafrat ham hosil bo'ladi. Tarjimon eseschi fashistlarning xarakterini ochib berishda o'zbek tilidagi muqobil so'z va jumalarni qo'llagan. Hibsga olingan Xyofel va Kropinskiyni qamoqda gapirishlari uchun vahshiylarcha qiynashadi va bu ishni amalga oshirgan Mandrilni shunday tasvirlashadi;

Uning cho'tir, yerdek basharasi bezdek bo'lib turardi. O'radek nursiz ko'zlari ham ifodasiz boqardi [2, 136]. - *In seinem Gesicht, dessen erdfahle Haut von zahlreichen Pockennarben übersät war, zeigte sich keine Anteilnahme. Auch der stumpfe Blick seiner dunklen, lichtlosen Augen verriet nichts* [3, 65]. Inson qiyofasi orqali uning harakterini, yovuz va shavqatsiz shaxs ekanligini bilib olish mumkin..

Hyofel bilan yolg'iz qolgandan keyin Svayling yozuv stoliga o'tirib ham ulgurmagan ediki, darvoza tomondan sirena chinqirdi. U xuddi yirtqich hayvondek bo'kirardi [2, 75]. - *Kaum hatte sich Zweiling, nachdem er mit Höfel allein war, an seinen Schreibtisch gesetzt, als vom Tor die Sirene aufheulte, sie schrie wie ein Raubtier* [3, 36].

Bu jumladan sirenaning juda kuchli va qo'rqinchli ovozda ekanligini tavirlagan holda uni yirtqich hayvonga o'xshatilgan. Nemis va o'zbek tilidagi sirenani tasvirlashda yozuvchi va tarjimon ham o'xshatishdan foydalanishgan va yovuz hayvon misolida kitobxonda bu ovoz haqida tasavvur berishgan.. *ein Raubtier* – so'zi o'zbek va rus tilida ham yirtqich haqvon degan ma'noni anglatadi.

Xulosa, har qanday asar tarjima qilinayotganda tarjimon asarni iloji boricha asliga yaqin qilib tarjima qilishga harakat qiladi. Bunda muallifning o'ziga xos asar yozish uslubi va texnikasi hisobga olinishi kerak. Mohir tarjimon asarni tarjima qilayotganda uni asliyatga yaqinroq chiqishini ta'minlaydigan tarjima usullarini bilishi lozim. Qashqirlar changalida "asari o'zbek tiliga bevosita nemis tilidan Yanglish Egamova tomonidan tarjima qilingan. Tarjimon ikki tilni yaxshi biladigan qalamkashlardan, tanlagan asarlarini o'zbek tili lug'at boyligidan unumli foydalanib, jummalarni asl nusxa mohiyatidan kelib chiqib tarjima qilgan. Tarjimonning bilimi kengligi, lug'at boyligi kattaligiga tan bermay ilojimiz yuq. Uning tarjimalari haqida yirik olimlar, tarjimon va tarjimashunoslar matbuot sahifalarida iliq fikrlar bildirishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

- [1] – Файбулло Саломов. «Тил ва таржима». Фан нашриёти. 1966, 200 б.
- [2] – Бруно Апиц. «Қашқирлар чангалида». Немисчадан Янглиш Эгамова таржимаси. Адабиёт ва санъат нашриёти. – 1986.
- [3] – Bruno Apitz. "Nackt unter den Wolfen" Erzählende Proza. Roman. Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig 1974.
- [4] – Бруно Апиц «В волчьей пасти» перевод Д.М.Горфинкель. [Издательство иностранной литературы](#). – 1961.
- [5] – O'zbek tilining izohli lug'ati. – Toshkent.:1981.1-tom.
- [6] – Bruno Apitsning " Qashqirlar changalida" romani tarjimasida badiiy-tasviriy vositalarning aks etishi. Mashhura Xabibullayevna Nazarova, "O'zbekistonda xorijiy tillar" elektron jurnali, ", 2022, No 5 (46), 137-150. <https://journal.fledu.uz>.
- [7] – Nazarova Mashhura, "Yosh Verterning iztiroblari" asaridagi tabiat tasvirlari haqida", "G'aybulla Salomov va o'zbek tarjima maktabi" xalqaro ilmiy-amaliy anjuman, Toshkent, dekabr 25. 2022, 288-292. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7481603>.

